

УДК: 378 [504.056+504.06]

О.Л. Тульська
м. Хмельницький, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ЕКОЛОГІВ

Постановка проблеми. За умов глобальної екологічної кризи та низки катастроф, що сталися протягом останніх десятиріч в Україні, особливого значення набуває вдосконалення професійної підготовки фахівців у галузі охорони навколишнього середовища та раціонального природокористування. Професійна діяльність у сфері охорони природи і раціонального використання природних ресурсів за своєю суттю є соціальною, пов'язаною з необхідністю налагоджувати комунікативні зв'язки з колегами, представниками інших професійних груп, науковцями, громадськістю, працювати в команді. Професійні обов'язки еколога спонукають його до необхідності ведення переговорів, частого використання дискусії. Це вимагає від майбутніх екологів здатності обирати оптимальні способи спілкування в ситуації взаємодії, логічно доводити свою точку зору і відстоювати позицію, конструктивно вирішувати протиріччя.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблема формування комунікативної культури була в центрі уваги багатьох дослідників: К. Абульханова-Славська, І. Бех, О. Бодальов, В. Кан-Калік, А. Мудрик, Б. Паригін та ін. Чимало дослідників розглядає спілкування як важливий компонент загальної культури, зокрема Б. Анан'єв, Л. Виготський, М. Гінзбург, О. Гойхман, Б. Ломов, та ін. Необхідність формування комунікативної культури фахівців як важливого чинника їхнього професіоналізму відображено в працях Т. Вільчинської, В. Галузинського, Л. Калашникової, В. Молоканова, Ю. Сорокіна, Є. Тарасова та ін. Однак, як показало дослідження, питання формування комунікативної культури майбутніх екологів у науковій літературі висвітлено недостатньо.

Метою статті є визначення сутності та особливостей використання інноваційних методів навчання у формуванні комунікативної культури майбутніх екологів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Специфіка професії еколога передбачає «суб'єкт-суб'єктні» стосунки з колегами, фахівцями різного професійного спрямування, науковцями, а також населенням (людьми різного віку, соціальних груп та категорій); поєднання якостей педагога, психолога, наставника, організатора, вихователя; постійне перебування у готовності спілкуватися з людьми. У зв'язку з цим професійна підготовка майбутніх екологів у ВНЗ покликана забезпечити формування у студентів умінь, що у сукупності визначаються нами як комунікативна культура фахівця.

На системне розуміння сутності спілкування, його багатofункціональність та діяльнісну природу вказує Б. Паригін, який вважає, що «спілкування може виступати одночасно і як процес взаємодії людей, і як інформаційний процес, і як ставлення людей один до одного, і як процес їх взаємо впливу, взаємопереживання та взаєморозуміння» [2, с. 311].

Цієї ж думки дотримується В. Панф'єров і додає, що спілкування є специфічною формою діяльності і самостійним процесом взаємодії, що необхідний для реалізації інших видів

діяльності [1, с. 127].

Взаємодія, що обумовлює можливість вирішення професійних проблем, є умовою продуктивної діяльності еколога, оскільки складні ситуації у його роботі потребують командного підходу, високого ступеня співпраці і взаєморозуміння між всіма суб'єктами природоохоронних заходів.

С. Сарновська розвиває ідею необхідності взаємодії та акцентує увагу на змісті поняття «комунікативна культура». На думку автора, комунікативна культура є цілісним суспільним, духовним, психологічним і моральним утворенням та характеризується такими ознаками, як взаємодія, стосунки, відносини, контакти, обмін, взаєморозуміння» [4, с. 6].

Оволодіння майбутніми екологами комунікативною культурою, на нашу думку, передбачає вміння оптимального вибору способів реагування у ситуації взаємодії, керування емоційною стороною контактів з іншими людьми, творчого вибудовування системи професійно доцільних стосунків. Моральним підґрунтям комунікативної культури еколога є стриманість, доброзичливість, тактовність під час обговорення проблем. Окрім того, майбутній еколог має знати про основні передумови ефективного спілкування. На наш погляд, до них належать: активна життєва позиція, відданість професійному обов'язку, почуття відповідальності, повага до колег, самокритичність.

Оскільки професійна діяльність еколога передбачає контроль та координування дій інших фахівців, велика вірогідність виникнення конфліктних ситуацій. Тому майбутні екологи мають навчитись доцільно використовувати стилі спілкування, створювати сприятливий психологічний мікроклімат у колективі, попереджати й конструктивно вирішувати міжособистісні конфлікти.

Досвід свідчить, що, передаючи лише знання, навчити спілкуванню не можна. Щоб навчитися цього, студентам треба більше спілкуватися. Це спонукає до використання інноваційних методів навчання, до яких належать активні та інтерактивні методи навчання. Але, на жаль, в організації навчально-виховного процесу у сучасних закладах вищої освіти продовжують домінувати пасивні методи навчання. Під час використання пасивних методів студент виступає як «об'єкт» навчання та виховання, основне завдання якого полягає у засвоєнні і відтворенні матеріалу, що передається йому викладачем. Зв'язок викладача зі студентами здійснюється за допомогою опитування, самостійних, контрольних робіт, тестів тощо. Зазвичай при такій формі навчання студенти мало спілкуються з викладачем та між собою. Однак ефективне формування комунікативних навичок у студентів як майбутніх спеціалістів може відбуватись тільки шляхом активної комунікації у системі «викладач — студент» та «студент — студент». Організації процесу активної *комунікації* сприяє використання активних та інтерактивних *методів навчання*.

Багато хто з дослідників між активним і інтерактивним навчанням ставлять знак рівності, але, не дивлячись на спільність, вони мають істотні відмінності. Аналіз літератури показує, що під активними методами навчання автори розуміють такі методи, які стимулюють пізнавальну активність і самостійність студентів, спрямовані на залучення студентів до активної діяльності на різних етапах процесу навчання (вивчення нового, закріплення, повторення, перевірка результатів). За таких обставин студент є «суб'єктом» навчання, виконує творчі завдання, вступає в діалог з викладачем. Активні методи навчання передбачають самостійну роботу, проблемні і творчі завдання, можливість співпраці викладача з кожним із студентів окремо, постійний зворотний зв'язок, питання від студента до викладача і навпаки тощо. Науковці виділяють різні варіанти класифікації активних методів (М. Сметанський, Г. Троцько, В. Лозовата ін.).

З метою формування професійних комунікативних умінь та навичок провідна роль відводиться такому методу активного навчання, як проблемно орієнтована лекція. Побудова проблемно орієнтованої лекції має такі особливості: спрямування на ситуації майбутнього професійного використання знань; розв'язання екологічних проблем, актуальних для регіону проживання студентів; аналіз і оцінка професійних дій фахівців у певній галузі. На відміну від інформаційної лекції, під час якої студенти отримують готову інформацію, яку необхідно

запам'ятати, на проблемній лекції нове подається як невідоме, яке необхідно «відкрити», студенти залучаються до спільного пошуку вирішення проблеми. Під час організації самостійної пошукової діяльності студентів за допомогою відповідних методичних прийомів (постановка проблемних та інформаційних питань, висування гіпотез і їх підтвердження або спростування, звернення до студентів за допомогою та ін.) студентів спонукають до спільних роздумів, дискусії, яка може розпочатися безпосередньо на лекції чи на наступному семінарі.

Вагомого значення набуває використання лекцій із заздалегідь запланованими помилками. Ця форма лекції передбачає певну кількість помилок змістовного, методичного або поведінкового характеру. Лекція із запланованими помилками розвиває у майбутніх екологів уміння оперативного аналізувати професійні ситуації, орієнтуватись в інформації, оцінювати її, виступати в ролі експертів, опонентів, рецензентів.

Завдання студентів полягає у фіксуванні помилок у конспекті впродовж лекції. В кінці лекції студенти називають ці помилки, обговорюють між собою запропоновану проблему та дають правильні версії її вирішення. Студенти набувають уміння знаходити, використовувати і презентувати необхідну інформацію та налагоджувати конструктивні відносини у групі.

Однак при використанні активних методів навчання комунікацію можна вважати односторонньою — її організовує і постійно стимулює викладач, студенти спілкуються тільки з викладачем.

Інтерактивність у навчанні вчені трактують як здатність до взаємодії, перебування в режимі бесіди, діалогу між студентом і викладачем та між самими студентами, які виконують конкретні цілі та завдання.

На відміну від активних методів, інтерактивні методи орієнтовані на більш широку взаємодію студентів не тільки з викладачем, але й один з одним. Головними в такому навчанні є постійна, активна взаємодія і співпраця між студентами, обмін знаннями та ідеями. Інтерактивні методи змінюють комунікацію на багатосторонню, що характеризується відсутністю полярності. Студент і викладач стають рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання. Викладач виконує роль організатора процесу навчання, координатора, консультанта. Він спрямовує діяльність студентів, допомагає в разі потреби, контролює обсяг і глибину засвоєння знань та оцінює результати їх роботи.

Існують різні підходи до класифікації інтерактивних методів навчання.

К. Задорожний поділяє інтерактивні методи навчання на чотири групи: групове навчання, фронтальне, навчання у грі, навчання у дискусії [3, с. 129].

Технологія колективно-групового навчання передбачає спільну роботу всіх учасників групи. Кожен із студентів має змогу аналізувати питання, критично мислити, формувати власні погляди на вирішення професійних проблем, висловлювати відповідні думки, аргументувати власну думку і доводити її, займати певні професійно-моральні позиції і відстоювати їх. Достатньо ефективним у формуванні комунікативної культури майбутніх екологів є такий прийом інтерактивного навчання, як «мозковий штурм».

Метод «мозкового штурму» полягає у колективному обговоренні проблеми і пошуку оптимальних рішень. Завдяки цьому методу у студентів формуються вміння доброзичливо сперечатися, вислуховувати іншого, коректно формулювати запитання, продуктивно критикувати, знаходити спільне розв'язання проблеми, працювати в команді.

Під час «мозкового штурму» кожен студент вільно висуває свої пропозиції щодо розв'язання тієї чи іншої екологічної проблеми. Усі пропозиції записуються, після чого підбиваються підсумки обговорення. До позитивних наслідків такого інтелектуального змагання належить те, що студенти навчаються правильно формулювати власну думку; дискутувати, відстоювати власну точку зору; бути більш впевненими і незалежними у спілкуванні.

Технологія кооперативного навчання передбачає організацію навчання в малих групах. Однією з теоретичних концепцій, на яких ґрунтується кооперативне навчання, є теорія розвитку особистості, розроблена Л. Виготським. На його думку, навчання визначає розвиток особистості, якщо орієнтується на її «зону найближчого розвитку». Остання є відстанню між рівнем

актуального розвитку, на якому відбувається самостійне розв'язання проблем, і рівнем потенційного розвитку, на якому розв'язання проблем потребує керівництва з боку дорослого або взаємодії з більш здібними однолітками. Здібні учні (студенти) можуть сприяти розвитку тих, хто виявляє менші здібності. Зона найближчого розвитку у кожній групі збільшується за рахунок студентів з вищим рівнем знань і вмінь, що надає можливість іншим студентам виконувати завдання, які поки що їм не під силу. Крім того, учень (студент), який сам навчає своїх однолітків, засвоює 90 % знань [3, с. 71].

Застосування технології кооперативного навчання дає змогу студентам творчо підходити до засвоєння навчальної інформації, будувати конструктивні відносини з товаришами, уникати конфліктів, шукати компроміси, прагнути до діалогу, слухати іншу людину та поважати альтернативну думку.

У процесі роботи з формування комунікативної культури майбутніх екологів ми вважаємо використання такого прийому кооперативного навчання, як «акваріум».

«Акваріум» — прийом, під час реалізації якого студенти об'єднуються у групи і отримують завдання. Учасники однієї з груп починають обговорювати між собою запропоновану проблему, а решта студентів їх слухає, зважаючи, чия точка зору є більш виваженою, продуктивною, хто виступає генератором ідей, хто позитивним критиком, а чия точка зору заважає руху вперед. Ефективність застосування такого прийому у процесі формування комунікативної культури майбутніх екологів зростає за рахунок обговорення студентами, що знаходяться у зовнішньому колі, продуктивності позиції кожного з членів «акваріума». Крім того, ці студенти можуть зробити висновки стосовно позитивних і негативних характеристик спілкування, їх впливу на прийняття правильного або неправильного рішення запропонованої проблеми. Студенти набувають умінь працювати з різними джерелами інформації; знаходити, використовувати і презентувати необхідну інформацію; налагоджувати конструктивні відносини у групі.

Ефективним методом формування комунікативної культури майбутніх екологів є навчальна дискусія з конкретної проблеми. Дискусія як форма діалогу передбачає спілкування людей на основі доведень та аргументів з метою пошуку істини шляхом усебічного співставлення різних точок зору [5, с. 211]. Тобто сутність дій у дискусії полягає в захисті та спростуванні тез.

Користь дискусії у формуванні комунікативної культури майбутніх екологів ми вбачаємо у тому, що вона розвиває у студентів:

- вміння висловлювати власну позицію;
- вміння наводити аргументацію на користь своєї думки;
- вміння відстоювати свою точку зору;
- співчуття і терпимість до поглядів інших;
- вміння працювати у групі (колективі);
- вміння тримати себе перед аудиторією.

Технологія ситуативного моделювання передбачає навчання студентів у грі. Така організація заняття надає, по-перше, можливість посилювати комунікативний контакт між студентами і викладачем та студентам між собою, по-друге, засвоювати елементи професійного спілкування. Студенти спілкуються в парах або в групах, що дає їм можливість проявляти самостійність, реалізувати комунікативні вміння та мовленнєві навички. Вони можуть допомагати один одному, коригувати висловлювання своїх співрозмовників.

Ігри, що використовуються у формуванні комунікативної культури майбутніх фахівців, мають такі особливості: спрямованість на оволодіння певними формами соціальної поведінки, необхідної у подальшій професійній діяльності; імітація конкретних професійних навичок; індивідуальний підхід та можливість для студентів виявити власне «Я»; створення проблемних ситуацій. У такому випадку проблема може розглядатись студентом з точки зору певної посадової особи. Студенти усвідомлюють свої професійні права, обов'язки та відповідальність за прийняте рішення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, однією з основних

перевага інноваційних методів навчання є наближення процесу навчання до реальної практичної діяльності майбутніх фахівців. Інноваційні методи сприяють інтенсифікації та оптимізації навчального процесу, допомагають студентам навчитися вирішувати проблеми, правильно формулювати власну думку, аналізувати отриману інформацію, дискутувати, відстоювати свою точку зору, бути більш впевненими та незалежними у професійному спілкуванні. Перспективи подальших досліджень полягають у з'ясуванні впливу різноманітних факторів і закономірностей на формування комунікативної культури майбутніх екологів під час фахової підготовки.

Література:

1. Панферов В.Н. Психология общения / В.Н. Панферов // Вопросы философии. — 1971. — № 7. — С. 126-131.
2. Парыгин Б.Д. Основы социально-психологической теории / Б.Д. Парыгин. — М. : Знание, 1971. — 376 с.
3. Петляк Н. Використання інноваційних технологій в ПТУ / Н. Петляк // Актуальні проблеми гуманітарних і природничих наук: зб. наук. праць. — Вип. 2. — Т. 1 — Хмельницький ХНУ, 2007.— С. 184-188.
4. Сарновська С.О. Сучасна соціальна комунікативна культура (філософсько-методологічний аналіз) : автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / Сарновська Світлана Олександрівна; Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди Національної Академії НАН України. — К., 2000. — 20 с.
5. Ягупов В.В. Педагогіка : Навч. посібник / В.В. Ягупов. — К. : Либідь, 2002. — 506 с.

У статті досліджено комунікативну культуру як необхідну складову професіоналізму майбутніх екологів. Важливим проявом комунікативної культури майбутніх екологів виступає вміння спілкуватися з колегами, представниками інших професійних груп, науковцями, громадськістю (населенням). Розвиток комунікативної культури у майбутніх фахівців допомагає їм почувати себе впевнено в різноманітних професійних ситуаціях, коли необхідно проінформувати, пояснити, відстояти свою точку зору, налагодити конструктивні відносини. Стаття містить теоретичну та практичну інформацію щодо використання інноваційних методів навчання у формуванні комунікативної культури майбутніх екологів.

Ключові слова: комунікативна культура, інноваційні методи навчання, активні методи навчання, інтерактивні методи навчання.

В статье исследована коммуникативная культура как необходимую составляющую профессионализма будущих экологов. Важным проявлением коммуникативной культуры будущих экологов выступает умение общаться с коллегами, представителями других профессиональных групп, учеными, общественностью. Развитие коммуникативной культуры у будущих специалистов помогает им чувствовать себя уверенно в различных профессиональных ситуациях, когда необходимо проинформировать, объяснить, отстаивать свою точку зрения, наладить конструктивные отношения. Статья содержит теоретическую и практическую информацию об использовании инновационных методов обучения, в формировании коммуникативной культуры будущих экологов.

Ключевые слова: коммуникативная культура, инновационные методы обучения, активные методы обучения, интерактивные методы обучения.

In the article investigates the communicative culture as a necessary component of professionalism of future ecologists. An important manifestation of communicative acts culture future ecologists ability to communicate with colleagues, members of other professional groups, scientists, public. Development of communicative culture of future specialists helps them feel confidently in a variety of professional situations when it is necessary to inform, explain, defend their point of view, to establish constructive relations. The present article provides theoretical and practical information on the use of innovative teaching methods in the formation of communicative culture of future ecologists.

Keywords: communicative culture, innovative teaching methods, active teaching methods, interactive teaching methods.